

Förord

Det som här följer är en sammanfattning av innehållet i boken Zigenare. Möten med ett illa omtyckt folk av den tyske journalisten och författaren Rolf Bauerdick.

Under mer än hundra resor i elva länder har Bauerdick uppsökt romer och sådana som arbetar för att förbättra deras situation. Därom berättar han i boken.

Jag läste boken efter en resa till Rumänien där jag samtalat med en man som engagerar sig för romerna.

Boken lämnade mig ingen ro. Jag tänkte: ”Vad vet vi i Sverige egentligen om romska förhållanden i Europa?”

”Romernas eländiga situation i Östeuropa beror på majoritetsbefolkningens diskriminering”, är en ofta förekommande analys i svensk media. Som icke-rom kan det vara bekvämt att lägga hela ansvaret på majoritetsbefolkningen: man framstår själv som moraliskt oförvitlig och generös, och man behöver inte anstränga sig för att inhämta kunskaper i ämnet.

Bauerdicks bok ska läsas kritiskt och med öppna ögon som allt

annat. Jag vågar dock påstå att den ger kunskap. Den berättar om människor, ger bilder av deras vardag, av svåra förhållanden. Och den är en protest mot slentrianmässiga uppfattningar.

Hoppas du vill bekanta dig lite grand med innehållet i denna sammanfattning.

Denna sammanfattning har också publicerats på den sajt jag driver, Kultur i öst (www.kulturiost.se). Det är Sveriges största sajt om Central- och Östeuropas litteratur, kultur, historia och samhällsförhållanden.

Förutom Kultur i öst driver jag också Bokförlaget perenn. År 2009 gav jag ut boken Hundätarna i Svinia – en resa till romerna i Slovakien av österrikaren Karl-Markus Gauss, en bok som fick lysande recensioner i tyskspråkig press.

Till sist ytterligare en upplysning om Bauerdick: År 2011 utkom en roman av honom på svenska, När madonnan kom till månen (Brombergs). Den utspelar sig i det mångetniska Transsylvanien – en trakt som Bauerdick känner väl från sina resor.

Per Nilson

Titel: *Zigeuner. Begegnungen mit einem ungeliebten Volk*

Författare: Rolf Bauerdick

Förlag: DVA

Omslag: Foto taget av Rolf Bauerdick

Utgivningsår: 2013

Antal sidor: 350

1 Inledning

I augusti 2013 var jag på hemväg från en resa i Rumänien, närmare bestämt i Transsylvanien, där jag kommit i kontakt med en person som arbetar för att hjälpa romerna. Jag övernattade hos bekanta i Mecklenburg-Vorpommern i norra Tyskland. På ett bord låg en kopia av en recension ur *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Jag läste den och tänkte: kanske rymmer den här boken av en viss Bauerdick svaren på några av mina frågor? Egentligen rör det sig om en fråga: Varför? Varför lever så många romer i slum? Varför är misären och nöden så djup och så utbredd? Frågan hade väckts genom det jag sett av romska bosättningar i Rumänien, Bulgarien och Slovakien. ”Grundligt utförda efterforskningar, medryckande berättad och politiskt inte alls korrekt”, skrev *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. När jag kom hem beställde jag boken och läste den. Pulsen steg när jag fick läsa om orter i Transsylvanien som jag nyss besökt eller

passerat igenom. Resan visade sig vara en passande uppvärmning inför läsningen – läsningen en passande avslutning på resan.

Till Transsylvanien begav jag mig med några medlemmar av en liten nordtysk kyrklig hjälporganisation, *Rumänien-Initiative*. En av dess samarbetspartners är Stiftelsen för den kristna familjen som grundats av tre siebenbürgen-sachsiska familjer [1], [2]. En av dess uppgifter har varit att försöka hitta familjer som varit villiga att ta emot ett barnhemsbarn. Tyskarna och jag besökte ett familjeläger i stiftelsens regi utanför Roșnâv/Rosenau inte så långt från Brașov/Kronstadt.

Första kvällen pratade jag med Martin Türk-König, en av grundarna av Stiftelsen för den kristna familjen. Han är också engagerad i en organisation som försöker hjälpa romer, ”Domus Rumänienhilfe e.V”. I byn Csekefalva (rumänska: Cechești) nordost om Sighișoara har man ett hus – Kózös Élet (Leva tillsammans) – som utgör centrum i arbetet med romska barn och ungdomar. Martin Türk-König berättade om byn. En del av den utgörs av en romsk bosättning med ungersktalande romer. I en annan del av byn lever icke-romer men nativiteten bland romerna är så hög att de icke-romska familjerna tar sina barn ur byskolan och låter dem gå någon annanstans. Türk-König berättade att den romska bosättningen i Csekefalva inte är den värsta i Rumänien: det finns andra med mer

våld och annat elände. Byns romer tillhör pingstkyrkan. Men romerna tillåter ingen auktoritet, vill inte ha någon struktur i vardagen. Det gör arbetet bland dem svårt. Türk-König har varit engagerad i projektet ”Majsgröt över vintern”, som gick ut på att lära romerna att så och skörda majs och på så sätt ta ansvar. Men projektet misslyckades. Jag frågade: men pastorn i pingstkyrkan, erkänner de inte honom som auktoritet? Türk-König svarade: Nej, inte om han skulle vilja organisera och strukturera. Türk-König och hans medarbetare kontaktade ledningen för de romska pingstkyrkorna men det ledde ingen vart. Jag frågade Türk-König om romerna som lever i slum, i boställningar, och fick till svar: De som bor i slummen är sådana som halkat ur det romska samhället. Vidare menade Türk-König att romerna – inte bara de som halkat ur den egna gruppens gemenskap – har anammat principen: ”Så mycket som möjligt med så lite ansträngning som möjligt.” Icke-romerna i omgivningen har i stället anammat sådant som arbetsamhet, struktur och organisation. Det finns romer, berättade Türk-König, som bryter sig ut och börjar betrakta sig som rumäner: de skaffar lägenhet och söker arbete. Jag tänkte: kanske har romer svårare att få arbete än icke-romer? Kanske anställer arbetsgivaren hellre icke-romer? Jag ställde dock aldrig frågan till Türk-König. Han föreföll en aning uppgiven, också jag kände en fläkt av hopplöshet.

Situationen är tragisk och brännande. I svenska medier talas det ofta om att romerna i Östeuropa utsätts för diskriminering och rasism från majoritetssamhällets sida, att de är offer. Det är säkert riktigt många gånger, men det kan väl inte vara hela sanningen, hela problemet? Sällan – men jag kan ha fel, min mediekonsumtion är liten – talas det om vilken roll romernas traditioner, tänkande och normer spelar. Förmodligen är man rädd för att peka ut en minoritet som annorlunda; som om ”annorlunda” automatiskt skulle innebära ”mindre värd”, vilket naturligtvis inte är fallet. Och: om verkligheten ska kunna förändras måste man våga se hur den är beskaffad.

Med detta möte i färskt minne läste jag Bauerdicks bok. Jag tänkte: den här boken måste komma ut på svenska! Författaren har mött romer under mer än 100 resor i elva länder. Det är just dessa konkreta möten – med romer, forskare, hjälparbetare – som är bokens stora styrka. Romskt liv skiljer sig naturligtvis åt från land till land, men också inom ett land kan skillnaderna vara stora, ja förfärande: i Rumänien finns romer som lever på soptippar medan andra bygger pråliga, smaklösa små slott. Bauerdick skriver med värme om romska vänner, han känner sympati för romer som inte längre kan försörja sig genom sina traditionella yrken. Andra gånger upprörs han över romers beteende. Mitt intryck: en ärlig och modig

bok som också berör oss i Sverige: vilka är romerna som tigger på gatorna i västeuropeiska städer, också hos oss, och vilka är de bakomliggande mekanismerna? Mitt i boken finns några sidor med foton som Bauerdick tagit under sina resor. Jag började att översätta boken för att sedan försöka få ett förlag att nappa, men snart kände jag att projektet blev mig övermäktigt; jag saknade helt enkelt kraften. Skulle jag ge ut den på mitt eget förlag, Bokförlaget perenn? Nej, jag vågade inte ta den risken. År 2009 gav jag ut Karl-Markus Gauss' *Hundätarna i Svinia – en resa till romerna i Slovakien*. Trots att Gauss räknas som en av Österrikes främsta essäister och frågan om romernas situation i Europa är brännande så har boken varit mycket svårsåld. När det gäller Bauerdicks bok befarade jag också att klyftan mellan det som sägs där och den gängse rapporteringen i svensk media om Europas romer kunde vara alltför stor. Återstod en möjlighet: att skriva utförligt om bokens innehåll och publicera sammanfattningen på Kultur i öst, den sajt om Central- och Östeuropas kultur som jag driver. Sagt och gjort. Här följer ett försök till sammanfattning av boken.

Allra först dock en översikt över innehållet i de olika avsnitten:

2.1 (s. 5) Min inledning

2.2 (s. 6) Bauerdicks förord

2.3 (s. 7) Om förhållanden i Ungern, Rumänien (Transsylvanien);

2.4 (s. 9) Om byn Vulcan (tyska: Wolkendorf) i Transsylvanien; om ett försök att lyfta byn som misslyckades;

2.5 (s. 11) Om förhållanden i Bulgarien, Rumänien;

2.6 (s. 13) Om attentaten mot romer i byn Tatarszentgyörgy i Ungern och om våldet mot romer i den rumänska staden Bolintin Deal;

2.7 (s. 15) Mordet på handbollsspelaren Marian Cozma i Ungern och dess konsekvenser;

2.8 (s. 17) Bauerdick möter två specialister i Ungern: en kriminolog och en vetenskapsman;

2.9 (s. 19) Om användningen av begreppet ”zigenare”;

2.10 (s. 21) Om prostitutionen i Darmstadt;

2.11 (s. 21) Om antiziganismforskningen;

2.12 (s. 22) Om rumänska romers tiggeri i Västeuropa;

2.13 (s. 26) Om mötet med en romsk kung; om skolsituationen i Blaj och Roşia (Transsylvanien)

2.14 (s. 30) Min avslutning

Noter (s. 31)

2 Sammanfattning av *Zigenare. Möten med ett illa omtyckt folk*

2.1 Inledning

Journalisten Rolf Bauerdick, född 1957, har gjort reportageresor till omkring 60 länder. Hans text- och bildreportage har publicerats i europeiska dagstidningar och magasin. Han är även författare till en roman som utspelar sig i Transsylvanien, *Wie die Madonna auf den Mond kam* (svensk utgåva: *Hur madonnan kom till månen*, Brombergs, 2011).

Boken grundar sig på erfarenheter som författaren gjort under mer än 100 resor till elva länder – resor som fört honom till romerna i bland annat Makedonien, Bulgarien, Rumänien, Ungern, Slovakien, Polen, Frankrike, Spanien. Bokens stora behållning är just de konkreta mötena: med romer, forskare och hjälparbetare.

Boken har två huvudingredienser: dels de personliga mötena och erfarenheterna, dels polemiken. Två kapitel ägnas huvudsakligen åt den sistnämnda. Det handlar om försvar av begreppet ”zigenare” samt en vidräkning med antiziganismforskningen och även med företrädare för vissa romska organisationer i Tyskland. Även om jag finner kritiken rätt uppfriskande så måste jag medge att polemiken ges lite väl stort utrymme och att den ibland är något högljudd. Men för mig som inte känner mig hemma i den diskurs som är så

framträdande i Sverige – den kulturradikala/vänsterliberala – är det befriande att ta del av Bauerdicks breddsidor mot antiziganismforskare som ser spöken överallt och mot tyska förlagsmänniskor som vidtagit åtgärder för att skydda läsande barn från Astrid Lindgrens ordval [3]. Rent löjeväckande är den praxis som förekommer i en antiziganismskrift [4] och som går ut på att lämna en lucka – i form av ett streck – före den feminina formen av beteckningar på persongrupper, av hänsyn till dem som varken ser sig som män eller kvinnor och inte finner något rum i språket. Till exempel: ”Autor_innen” (författar_innor). Skrivsättet förklaras vara feministiskt och en kritik mot ”den dualistiska heteronormativa ’könsuppdelningen’”. Man påpekar att man är medveten om dilemmat att skriva ordet ”nationalsocialister” på feministiskt sätt, *Nationalsozialist_innen*, eftersom deras världsbild saknar en emancipatorisk syn på saker och ting; att skrivsättet ändå används är ett utslag av författarnas ”sensibiliserade” syn. (s. 244)

Om Bauerdick har rätt i alla delar av sin kritik vet jag inte, men ett är säkert: han har lämnat viktiga bidrag till debatten. Följande citat sammanfattar väl bokens budskap: ”Sådana är de nu en gång. Hundratals gånger har jag hört den meningen, och lika många gånger har jag rättfärdigat romernas levnadssätt: som uttryck för ett månghundraårigt arv av fiendskap och avståndstagande, förintelse

och hat; som konsekvens av förslavning och livegenskap; som en följd av vanmakt inför utsugare och sådana som lägger skulden på andra och alla de kyligt beräknande populisterna som missbrukar de eländiga i den här världen som syndabockar för sin misslyckade politik. Allt detta är riktigt, korrekt. Det är bara det att det hjälper föga. För det finns också en annan sanning. Efter otaliga möten under mer än tjugo år kan jag knappt minnas en enda rom som sökt efter en del av ansvaret för sin misär hos sig själv, än mindre funnit någon.” (s. 14)

Boken innehåller ett förord samt fjorton kapitel. Tre kapitel, vars innehåll jag funnit mindre intressant (3, 9, 13), har jag valt att hoppa över i den genomgång som nu följer, kapitel för kapitel. Jag har försökt vaska fram det väsentliga innehållet.

2.2 ”Förord: ’Ni tror på varje dumhet man berättar för er’”

Förordet är som ett koncentrat av boken: glimtar från besök hos romer i Bulgarien, Rumänien och Slovakien varvas med erfarenheter av den politiska korrekthetens apostlar. När Bauerdick hade en utställning med sina fotografier mötte han en kvinna som besatt en väldig kunskap om ”sinti och romer” – en kunskap som hon förvärvat genom läsning. Förargad förklarade hon för honom att den

romska kvinnan som ammade sitt barn på ett foto inte kunde vara en *romni* (romsk kvinna) eftersom de aldrig skulle blotta sina bröst för en fotograf. Bauerdick ser henne som representativ för ett intellektuellt klimat där politiskt korrekta åsikter hårdnackat vill hävda sig mot erfarenhetsbaserat vetande. En annan gång mötte han en respekterad sociolog som skrivit mycket om romerna. Bauerdick visade henne ett foto av en ungersk rom med häst. Hon beundrade det konstfärdigt tillverkade tömtyget och trodde sig veta vilken romsk stam mannen tillhörde; men för mannen och det liv han levde, han var skrotsamlare, visade hon inget intresse. Hon berättade att hon aldrig besökt en romsk bosättning. Bauerdick kände större främlingskap inför henne än inför någon av alla romer han mött.

Skiftet från socialism till marknadsekonomi har, menar Bauerdick, obestriddligen lett till en kraftig försämring av de sociala förhållandena bland romerna i Central- och Östeuropa. Bulgariska smeder och förtennare har ingen chans att hävda sig mot billig import från Kina. De första arbetarna som avskedades när de ungerska paprika-kolchoserna privatiserades var romer: ”Ödesdigert är det emellertid att många inte ser något alternativ till det statliga understödet utan stelnar i apati och befäster sin status som offer. Rotlösheten i deras familjer medför ett fatalt kretslopp av ökat elände och gettoisering, av våld och motvåld, en process som är mer

komplikerad än att majoritetssamhället alltid bara är förövaren och minoriteten alltid bara offren.” Och han fortsätter: ”Man förtränger att zigenarna utnyttjas i långt mindre utsträckning av gadjen [romernas beteckning för icke-romer] än av medlemmar av det egna folket. Det är de själva som är mest drabbade av barnmissbruk, kvinnohandel och koppleri, ockrare, utpressning och stöldligor. Kriminaliteten brännmärks klart och tydligt av ansvarsfulla opinionsbildare bland romerna, men inte av gadjens moraliska avantgarde.” (s. 14-15)

”Ofta har jag stått framför det dike som skiljer en gadjje från romerna”, skriver Bauerdick och ger ett exempel från Slovakien: ”I en bosättning ovanför byn Stráne pod Tatrami sade vojvoden Ernest Badzora: ’Vi skulle också gärna leva så som gadjjen lever, men vi stängs ute. Inte ens bussen kör längre upp hit till vårt område.’ Nej, nej, förklarade människorna i byn, busschauffören vägrar att köra till bosättningen sedan han utsattes för hot och blev bestulen. ’De vita vill inte ha oss nere i sin by’, misstänkte Badzora. ’Därför har de höjt hyran för familjefester i den allmänna bylokalen till 6 000 kronor. Så mycket kan vi inte betala.’ Nej, nej, menade den slovakiske borgmästaren Pitonák. ’Hälften av pengarna är en depositionsavgift. Den får man tillbaka om allt har förblivit helt. För förra gången

demolerade romerna fönster, stolar och bord och stal glödlamporna.” (s. 13)

Under ett besök hos romer i östra Bulgarien frågade Bauerdick vad man åt. ”Det vi hittar”, svarade Stojan Stajkov, ”godast är orm”. Bauerdick skrev upp det varpå romerna brast ut i skratt. Man förklarade för honom att ormar är tabu; ingen rom skulle få för sig att äta det. ”Ni pennfäktare är hyggligt folk. Ni tror på varje dumhet man berättar för er.” – ”Jag är rädd att den gode Stojan har rätt”, noterar Bauerdick. (s. 12) Lite längre ner på sidan skriver han: ”Och det finns många som Stojan bland romerna. Humoristiska, gästvänliga, slipade, kort sagt älskvärda människor.”

2.3 ”Kapitel 1: Frihetens pris”

I Kalocsa, Ungern, berättar en rom vid namn Gabor Sztojka: ”Som cigány måste du arbeta dubbelt så hårt som en vit för att få behålla ditt jobb. Och för minsta lilla sak sparkar de dig. Och sedan står du utanför arbetsförmedlingens dörr. En gång, två gånger. Kanske också tio gånger. Någon gång går du inte dit längre.” (s. 23)

I den slovakiska byn Velka Ida säger vojvoden (lokal romsk ledare) med uppriktig ledsnad: ”Varannan måndag betalas socialhjälpen ut. Då köper människorna brännvin, dricker sig redlöst

berusade och vet inte vad de gör. Kom tillbaka om några dagar, när alla är nyktra igen.” (s. 28)

I Transsylvanien, Rumänien, besöker Bauerdick Copșa Mică, ”den svarta staden”. Granne är den lilla sachsiska byn Klein Probstdorf [2]. Första gången Bauerdick var här, år 1990, levde ännu knappt 120 000 tyskar i Siebenbürgen (Transsylvanien). År 2013 var de 13 000. Förklaringen till den kraftiga minskningen är utvandringen till Tyskland. År 1940 var så gott som samtliga invånare i byn sachsare; nu är 90 procent av invånarna romer.

Under kommunisttiden fanns i Copșa Mică två fabriker som täckte staden med svart sot och förgiftade den: den ena tillverkade kimrök, ett svart färgpigment bestående av sot som användes till färgning av bildäck; den andra bearbetade icke-järnmetaller.

Bauerdick träffar en sachsare, Hans Schörrwerth, som arbetade i den senare fabriken i 39 år. Han säger: ”För de värsta arbetena tog man hit rumäner utan yrkesutbildning och sådana som dömts för brott. Framför allt zigenare.” (s. 31) Bauerdick: ”Medkänslan var märkbar när Hans Schörrwerth talade om ’de svarta’. Eftersom han inte låtit någon ta ifrån honom respekten för medmänniskorna under åren av diktatur, hade sachsaren bevarat en aktning för zigenarna som var rätt ovanlig bland hans landsmän.” (s. 31)

En av de romska arbetarna var Stelian Coseriar. Enligt honom fick romerna utföra de farligaste och smutsigaste arbetena. De tog skada av kontakten med arsenik, bly och guld. Sedan 2005 har Bauerdick träffat Stelian och hans hustru några gånger. Stelian led av cancer. Vid första besöket berättade han att elva av hans arbetskamrater ännu var vid liv. Ett år senare var de sju eller åtta. År 2010 fyra och 2012 två. Ingen av dem hade varit i närheten av att uppnå sitt sjuttionde levnadsår. Ändå säger han och hustrun Ionina: ”Under Ceaușescu levde vi mycket bättre.” Bauerdick: ”Hur många gånger den meningen kommit över läpparna hos dem som förlorat på den ekonomiska liberaliseringen går inte att räkna, men sällan var det fråga om en försköning av det förflutna eller en i hemlighet närd längtan efter despotens återkomst. Snarare en bitter insikt att friheten allena inte mättar.” (s. 33) Stelian hade en månatlig pension på 150 euro, hälften av den gick till mediciner. Trots sin sjukdom betecknade han åren i ”Svarta staden” som ”goda år”.

I Brateiu, inte långt från Copșa Mică, lever romer som tillhör kittelflickarnas stam. Till skillnad från romerna i Copșa Mică är de självmotvetna, trogna sina traditioner, lever inte i fattigdom och talar romani. I Copșa Mică däremot har romerna förlikat sig med rollen som utstötta.

Medan franska *manouches*, tyska *sinti* och spanska *cale* i hög grad har integrerats i sina hemländer, lever romerna i de postkommunistiska länderna för det mesta i utkanterna av städer och samhällen. Men även här finns skillnader. Oláh-romerna i Ungern är självmedvetna och talar romani. Majoriteten av romerna tillhör dock *romungros*-gruppen, som beroende på statstillhörighet talar ungerska, slovakiska eller tjeckiska. I Rumänien skiljer sig de stolta medlemmarna av kittelflickarnas stam från den stora, fattiga gruppen av *vatrasi*-romer, människor som förlorat sin zigeniska identitet.

Kring år 1860 tog en nästan femhundra år gammal epok slut i furstendömena Moldavien och Valakiet: romerna befriades från livegenskapen. Mihai Kogălniceanu, som 1861 blev Rumäniens förste president, hade dessförinnan brännmärkt slaveriet. I skrifter berättade han om hur han som barn i Iași sett fastkedjade romer som utnyttjades, misshandlades och såldes som boskap.

Dessa erfarenheter har bevarats djupt i romernas kollektiva minne. Hos vissa stammar har det lett till en stolthet och ett värdesättande av frihet och oberoende men också till beroende och letargisk omyndighet.

Ceașescu erkände tyskar och ungrare som minoriteter och tillerkände dem rättigheter. Dock inte romerna; de räknades som rumäner på en lägre kulturell nivå. Varken deras hantverks-

kunnande, traditioner eller språk understöddes. En lag mot ”social parasitering” fick till följd att de föstes samman i nedgångna bostadsområden. De tilläts inte driva någon liten hantverksrörelse, den privata handeln var förbjuden liksom nomadlivet som var en förutsättning för att de skulle kunna försörja sig som säsongarbetare inom jordbruket.

Konsekvenserna lever vi med i dag: utestängning och förfall, apati och beroende av stöd från stat och välgörenhetsorganisationer.

2.4 ”Kapitel 2: Drömmar och trauman”

Till byn Vulcan (tyska: Wolkendorf), en gammal sachsisk by söder om Sighișoara, reste Bauerdick gärna. Blott ett fåtal sachsare fanns kvar. Hälften av byns invånare var rumäner, den andra hälften romer. Även ett dussin ungrare levde i byn. Totalt ett hundratal invånare. Här, omgiven av Karpaterna, fann han stillhet och ren luft mättad av naturens dofter: gräs, blommor och hö.

Resten var inte lika idyllisk. I början av 90-talet liknade byn mest en ruin. Byn hade fallit ur tiden – allt som fanns var ett diffust här och nu. Delvis berodde det på att byn förklarats dödsdömd av Ceașescu, invånarna visste att byn omfattades av dennes ”systematisering” som gick ut på att jämna gamla byar med marken

och flytta invånarna till nybyggda, usla hyreshus. Byinvånarna handlade därefter: de försjönk i djup passivitet.

Men Ceaușescu störtades och byn fick leva vidare. Förfallet och passiviteten levde dock kvar. Men så hände något. En man från Tyskland, Hans Schnell, började besöka byn. Han var född och hade levt där tills han var nio år gammal då föräldrarna bestämde sig för att utvandra till Tyskland. Hans Schnells besök var föranledda av hemlängtan men också av en vilja att lyfta byn ur förfallet.

Bauerdick minns den dag då en glädjestrålade byinvånare ropade: ”Hansi kommer!” Vem kunde denne man vara? Av byinvånarnas reaktion att döma kunde man tro att han var något av en frälsare. När Hansi aviserat ett besök städade byinvånarna upp i byn. Så fick då Bauerdick träffa Hans Schnell. Han hade sagt upp sig från sitt arbete som fackföreningsfunktionär i Heidelberg – han var idealist men lika mycket realist.

Hansi och hans rumänska hustru ville skapa en mångkulturell bygemenskap präglad av demokrati på gräsrotsnivå. De grep sig an arbetet. Till en början förlitade man sig på gåvor, i ett senare skede skulle man själv dra in pengar genom ett jordbrukskollektiv, ett byggkollektiv samt turism. Hansis hustru var besjälad av idén att byn skulle bli ett hem för gatubarn. Här skulle de lära sig ett

hantverksyrke, renovera förfallna byggnader och anlägga en campingplats.

Tyskar från Schwarzwald, engagerade i organisationen ”Kinderhilfe Rumänien” (Hjälp åt barn i Rumänien), tillbringade semestern här och renoverade byskolan. Motgångar fanns: sju ton kläder, avsedda för byns invånare, hamnade till största delen på den svarta marknaden i Sighișoara; utsädet visade sig frambringa tistlar i stället för sockerbetor; man var inte förskonad från korruption. Trots detta kunde bykollektivet redan det första året glädja sig över en blygsam vinst.

Det såg bra ut ända till dess att Hansis hustru blev allvarligt sjuk och måste åka till Tyskland för att få vård. Hansi tillbringade månader i Tyskland. När byinvånarna plötsligt tvingades att själva ta ansvar gick projektet över styr. Redskap och byggnader förföll. Allt som gick att stjäla stals och såldes vidare. Hansi kunde konstatera att byns rumäner var långt ivrigare tjuvar än byns romer. Kollektivet upplöstes. Bauerdick skriver: ”Hansi kommer’ var ett uttryck för en oändlig längtan efter en god patron. [...] De [byinvånarna] var inte i stånd att med egen viljekraft bryta sig ur den onda cirkeln av rotlöshet, förfall och beroende.” (s. 57) Hans Schnell sökte efter medarbetare ”som var beredda att lära sig att bli sin egen herre och

mästare'. I stället fann han 'människor som förstörts av stalinismen, som var oförmögna att bygga upp något utan att bli ledda.'" (s. 58)

2.5 "Kapitel 4: Utanför tiden"

Till Bulgarien gjorde Bauerdick några resor i slutet av 90-talet för att lära sig mer om romernas traditionella hantverk. Med sig hade han två bulgariska etnologer specialiserade på romsk kultur: "Besöken hos de bulgariska romerna liknade tidsresor till det förflutna. På tröskeln till det tjugoförsta århundradet mötte vi människor som inte ens verkade ha anlänt till det tjugonde århundradet och vars underutvecklade fattigdom förskräckte oss i lika hög grad som deras uppriktiga sinnelag gjorde oss rörda. Vemod kom över mig när aningen blev till visshet: med sina nedärvda yrken skulle de flesta zigenarna inte längre hitta någon plats i det tredje årtusendet. Romerna, överlevnadskonstnärer alltsedan deras ankomst till Europa, måste uppleva att inte endast marknadens makt var mot dem utan också naturen och tidens civilisatoriska tecken." (s. 78)

Bauerdick mötte järnsmidare, plåtslagare, förtennare, skogsarbetare, kolare, svampplockare, korgflätare, vasshuggare som tillverkade dörmattor, snidare som tillverkade skedar och tappar till vinfat, tegeltillverkare, musiker som spelade på byfester och bröllop,

kringvandrande romer som visade upp dresserade björnar som kunde dansa.

Förtennare och kopparsmidare kunde inte göra sig gällande i konkurrensen från billiga importvaror från Kina. Xoraxane-romer hade på grund av det allt varmare klimatet svårt att hitta svamp i skogarna – svamp som såldes vidare till uppköpare. Kringvandrande romer som visade upp dresserade björnar som kunde dansa kunde konstatera att publiken svek dem. Ur djurskyddssynpunkt var det dock en välkommen utveckling; björnarna var berövade både tänder och klor.

I Blaj, en stad med drygt 20 000 invånare i Transsylvanien, träffade Bauerdick Nicolae Anuşcă som då var chef för Caritas (katolsk hjälporganisation) i Blaj. Anuşcă: "Många romer håller inte jämna steg med den rasande utvecklingen. Här tickar en social tidsinställd bomb. Inte bara i Rumänien. I hela Europa. Endast med mycket stora svårigheter låter sig en majoritet av zigenarna integreras." (s. 81)

Bauerdick följer med Anuşcă när denne besöker romska bosättningar i Copşa Mică. När de kommer fram omges bilen snart av romer som visar fram sina sjuka barn och ber om hjälp. Bauerdick noterar att så länge en bil från Caritas inte är på plats, så är det så och så bevänt med omsorgen om barnen: "Det var uppenbart att

föräldrarna till den puckelryggige Gheorghe, den blinda Maria eller den handikappade Alina hade något gemensamt. Deras jämmer och klagan över att de inte hade några pengar till läkarbesök skyldes snarare illa än väl en beklämmande likgiltighet. Det var Caritas-medarbetarna som begav sig till romerna. Inte tvärtom. Endast sällan tog sig zigenarna samman och sökte aktivt hjälp. Kanske hade de alltför många gånger i sitt liv upplevt att uppbrottet inte lönade sig eftersom det inte ledde till något mål.” (s. 82-83)

Gheorghe Muşetescu, präst i byn Brateiu i närheten av Copşa Mică där ett dussintal familjer bland romerna försörjer sig som kittelflickare och kopparsmidare och ingalunda lever i fattigdom, säger: ”Den utestängning som sker mellan de olika zigenarstammarna är ofta större än de fördomar och den diskriminering som kommer från rumänerna.” (s. 83) Han berättar också att romerna blir allt fler, att jämvikten mellan de olika befolkningsgrupperna rubbas. Bauerdick tar byn Viscri (tyska: Deutsch-Weisskirch) utanför Sighişoara som exempel. År 1990 utgjorde romerna där en minoritet bland rumäner, ungrare och sachsare. Av de 400 sachsare som bodde där fram till kommunismens fall fanns en tid senare endast två dussin kvar. Antalet romska invånare i byn ökade dramatiskt genom inflyttning och höga födelsetal.

I Oradea i västra Rumänien, närmare bestämt i stadsdelen Episcopia Bihor, finns en soptipp med romska invånare. Under 25 år har Bauerdick på uppdrag av katolska hjälporganisationer rest till slumområden runt om i världen. Men inte någonstans har han stött på sådana förhållanden som i Episcopia Bihor. I andra slumområden togs initiativ för att hjälpa invånarna, vilka i sin tur engagerade sig på ett eller annat sätt. Även om det bråkades och kivades, så kunde man också träffa på solidaritet bland sluminvånarna. Allt detta saknades i Episcopia Bihor.

Varje invånare i Oradea som saknar försörjning får socialbidrag men inte invånarna på soptippen, för de har ingen fast adress. Dessutom saknar många av dem papper att styrka sin identitet med. Uitz Gyöngyi är föreståndare för den poliklinik som Caritas driver i Oradea: ”Människorna på soptippen lever utanför civilisationen. I grund och botten existerar de inte.” Gyöngyi påpekar att alla som söker vård på kliniken får hjälp, även om de inte har några pengar: ”Några tzigani har inte varit här. Vi stänger dem inte ute, men de ber inte om hjälp. De faller helt ur systemet.” (s. 91)

I Oradea mötte Bauerdick även romska gatubarn. I ett av gängen fanns en pojke – kanske åtta år gammal, kanske några år äldre – som gick barfota. Bauerdick tog med honom till en skoaffär. Butiksbiträdena ville först inte låta honom prova några skor eftersom

han var så smutsig. Men de gav med sig, och pojken kunde glädjestrålade lämna butiken i de skor han valt ut. Nästa dag fick Bauerdick syn på honom på en bänk utanför järnvägsstationen. Han var åter barfota. När han fick syn på Bauerdick började han gråta. De äldre pojkarna hade tagit ifrån honom skorna och sålt dem på någon marknad.

2.6 ”Kapitel 5: I hatets träskmarker”

Strax efter midnatt den 23 februari 2009 brann en romsk familjs hus ner i Tatárszentgyörgy i Ungern. Familjen flydde ur det brinnande huset. Där väntade gärningsmännen som sköt ihjäl den tjugosjuårige Róbert Csorba och hans femåriga son Robika. Den sjuåriga dottern Bianca fick skottskador och vårdades på sjukhus i veckor. Hustrun Renata och dottern Marte klarade sig utan fysiska skador.

På morgonen den 23 februari fick Viktória Mohácsi, representant för Ungerska liberala partiet i EU-parlamentet, ett samtal från vice ordföranden i den romska självförvaltningen i Tatárszentgyörgy. Mohácsi, som själv är rom och tidigare lett ett romskt program i ungersk teve, var på väg till Kroatien där hon skulle delta i en kongress. Nu åkte hon till Tatárszentgyörgy i stället.

Mohácsi – vid ett flertal tillfällen Bauerdicks följeslagare och tolk under dennes resor i Ungern – var chockad. Mordbranden den 23 februari 2009 var det femte eller sjätte mordet på ungerska romer på kort tid.

Varför sjukhuset i den närbelägna staden Orkeny nöjde sig med att skicka en vanlig ambulans och inte en specialutrustad sådan, ej heller någon akutläkare, är oklart. Sjukvårdspersonalen som kom till platsen var inte kapabel att handskas med den kaotiska situationen. Och polisen? Bauerdick menade att det inte rådde några tvivel om att poliserna gjorde allt för att ge sken av att de kommit till en olycksplats, inte en brottsplats. Det hela var en tragisk olycka, lär de enligt samstämmiga vittnesutsagor hela tiden ha betonat. Branden ska ha utlösts av en kortslutning, och inte, som det senare visade sig, av brinnande bensinflaskor. Blodfläckarna på Róbert Csorbas T-shirt förklarade de med träbalkar och utstående spik som han skadat sig på när han flydde undan flammorna.

Efter det att Mohácsi tillbringat morgonen i Tatárszentgyörgy begav hon sig till polisstationen i Orkeny. När polisen vägrade att acceptera de tomma patronhylsorna, som upphittats på mordplatsen, som bevismaterial utnyttjade Mohácsi sin ställning som ledamot av EU-parlamentet. Hon ringde till Ungerns polischef och talade även med en av de mest välkända polistjänstemännen i Ungern, Lajos

Kovács, som Mohácsi hade förtroende för. Det visade sig att han hört talas om olyckan i Tatárszentgyörgy. Mohácsi upplyste honom om att det inte var en olycka, att det var polisen i Orkeny som spred den versionen. Mohácsi bad Kovács att personligen titta på de döda kropparna som förts till Budapest, vilket han också gjorde. En stund senare ringde han tillbaka till Mohácsi och gav henne rätt. Skadorna var orsakade av skott från jaktgevär. På eftermiddagen undersöktes brottsplatsen av 20 till 30 kriminalpolis från Budapest.

Sommaren 2009 greps fyra män i staden Debrecen. Genom DNA-spår kunde de bindas till sex mord på ungerska romer. Till mordet i Tatárszentgyörgy kunde två av dem bindas, genom DNA-teknik.

Hur ska man förklara Orkeny-polisens handlande? Var den verkligen så amatörmässig att den inte såg det uppenbara? Mohácsi trodde inte att de fyra gripna var identiska med gärningsmännen i Tatárszentgyörgy. Endast två av dem kunde bindas till mordet i byn, och vittnen talade om fyra, kanske fem förövare. Modern till den mördade Róbert var säker på att gärningsmännen bodde i närheten av Tatárszentgyörgy och att de var kända av polisen i Orkeny. Viktoria Mohácsi trodde att den ungerska säkerhetstjänsten var inblandad. När Bauerdick första gången hörde dessa misstankar avvisade han dem som obskyra konspirationsteorier. Men Bauerdick fick uppleva att samtliga personer han intervjuade i Ungern, var de

än befann sig på den politiska skalan, menade att hemliga kretsar utan tvivel mörkade det som hänt. Till och med Gábor Vana, ordförande för det starkt högernationalistiska partiet Jobbik, antog att personer inom säkerhetstjänsten stod bakom mordet på romer för att ge bränsle åt konflikterna mellan ungrare och romer. Bauerdick: ”Den förmodade avsikten att genom okontrollerade hämndaktioner från romers sida få igång ett inbördeskrig sågs av ungerska intellektuella som ett faktum.” (s. 108-109)

Under den första hälften av 90-talet hemsöktes Rumänien av en våg av brutala angrepp: romer dödades, bosättningar stacks i brand, familjer plundrades och människor fördrevs. Rapporterna var dock inte alldeles oproblematiske. Bauerdick menade att rapportörerna inte sällan övertog andras berättelser utan att kontrollera fakta på plats. Ett exempel utgör händelserna i Bolintin Deal i södra Rumänien.

I boken *Romareisen*, som innehåller foton tagna av Joakim Eskildsen och texter av Cia Rinne, berättas om händelserna i Bolintin påsken 1991: ”den rasistiska pöbeln brände ner hus där romer bodde och bragte flera människor om livet.” Det som verkligen hände var att två unga män började bråka, en rom och en icke-rom. Det hela slutade med att icke-romen dödades av den romske ynglingen. Därefter följde en hämndaktion: romska hus

förstördes och brändes ned, romer flydde från staden. Men inga dödades. Ett oförsvarligt handlande, naturligtvis, men ett annat än det som Rinne rapporterat om. Bauerdick: ”Sådana påståenden, med sin utnötta pseudohumanitet, är ämnade att bekämpa rasismen. Men det gör de inte. De ger näring åt den. I stället för att genomlysna de gåtfullt dunkla orsakerna bakom det kollektiva och individuella hatet, är den blotta hänvisningen till den upphetsade mobben tillräcklig för att de ska ställa sig på den moraliskt korrekta sidan.” (s. 110)

Sommaren 1991 besökte Bauerdick Bolintin Deal. De han talade med – poliser, borgmästaren, prästen, läraren, romer av olika stammar – gav högst skiftande versioner av det som hänt.

En kvinnlig lärare i byn fyllde år och eleverna ordnade en fest för henne på skolan. Bauerdick och hans tolk fick sova över i ett rum på skolan. När festen pågick som bäst kom polisen och förde bort läraren. När hon kom tillbaka på morgonen berättade hon att polisen velat veta vem det var hon låtit sova över på skolan. När Bauerdick och hans tolk skulle ge sig av upptäckte de att däckerna på deras bil saknade luft. Bauerdick misstänkte att det var polisen som låg bakom. En sak var dock svår att begripa. Om polisen ville låta dem förstå att de gjorde bäst i att hålla sig borta från byn, varför hindrades de då från att ge sig av? ”Varför gör polisen något

sådant?” undrade han. – ”Eftersom de är fullständigt korkade”, svarade tolken. Någon bättre förklaring lyckades ingen av dem komma på.

2.7 ”Kapitel 6: Oförsonliga fronter”

I detta kapitel och nästa handlar det om förhållandena i Ungern. Under sitt besök i landet 2009, då han bland annat besökte Tatarszentgyörgy (se 2.6 ovan), träffade Bauerdick Viktória Mohácsi som han inte sett på många år. De båda kände varandra väl från många gemensamma resor i Ungern, då de besökt romska bosättningar.

Det Ungern Bauerdick mötte 2009 skilde sig från det han vant sig vid under tidigare besök. Det var präglat av djupa skiljelinjer, ja rentav fientliga fronter.

Det ungerska valet 2010 innebar att högerpartierna, däribland det starkt nationalistiska Jobbik, kraftigt stärkte sin ställning. En bidragande orsak var en ljudinspelning som nådde ut till allmänheten. På den talade den dåvarande socialistiske premiärministern Gyurcsánys om hur partiet gång på gång ljugit för väljarna om den ekonomiska situationen i landet.

Mohácsi, som är rom, ledde under en tid ett program för romska frågor i ungersk teve. En tid arbetade hon för European Roma Rights Centre. År 2002 blev hon ledamot av det ungerska parlamentet. På denna post bekämpade hon bland annat företeelsen att romska och icke-romska barn ofta gick i skilda klasser. Mellan 2004 och 2009 var hon ledamot av EU-parlamentet.

Genom sitt engagemang för romerna hade Mohácsi under årens lopp många gånger stuckit ut hakan. Men det var *en* händelse som fick hatet mot henne att explodera. Efter det att en känd och mycket omtyckt handbollsspelare, Marian Cozma, överfallits och knivmördats av romer uttalade sig Mohácsi i teve varvid hon jämförde två våldsdåd: mordet på en liten pojke och mordet på Cozma. Många tevetittare uppfattade det som att hon bagatelliserade mordet på Cozma – hon förmodade att han provocerat gärningsmännen, kallat dem zigenare – och lade större vikt vid mordet på den romske pojken eftersom det hade rasistiska motiv. Att Mohácsi senare förklarade sig och bad om ursäkt hjälpte inte: hatet mot henne hade exploderat. På internet och i brev hon fick sades de mest fruktansvärda saker. Senare skulle Mohácsi söka politisk asyl i Kanada.

Marian Cozma hade befunnit sig på en handbollsfest när ett gäng på femton romer tog sig in i lokalen och började ställa till bråk.

Handgemäng uppstod. Cozma flydde tumultet men förföljdes av några ur gänget. De hann upp honom och knivskar honom till döds. Cozmas vänlighet var omvittnad. Filmen från en övervakningskamera visade att Cozma inte på något sätt uppträtt provocerande. Några av romerna i gänget var sedan tidigare kända av polisen och fanns med i brottsregistret.

Högerpopulistiska journalister utnyttjade tragedin och talade om romska kriminella som ”djur”. Den mördades far, Petre Cozma, var dock av ett helt annat virke. Bland annat sade han: man fäller inte en skog på grund av en murken trädstam.

Bauerdick tog del av en tiosidig lista som Mohácsi sammanställt. Den räknade upp sjuttio rasistiskt motiverade övergrepp mot romer mellan 2008 och 2010. Från anonyma mordhot till fysiska våldsdåd: misshandel, brandbomber som kastats mot hus med romska invånare med mera.

Under en bilfärd säger Mohácsi något som får Bauerdick att haja till: mordet på Cozma var droppen som fick bägaren att rinna över. Men vilken bägare? Och vad var den så full av?

Mordbranden och mordet i Tatarszentgyörgy (se **2.6** ovan) inträffade två veckor efter Cozmas död.

En ungersk präst som Bauerdick ofta samtalat med skrev i ett mejl: ”I Tyskland är ni förfärade över våldet bland era ungdomar.

Men tillåt också andra att känna den upprördheten. Gör inte oss ungrare till fascister när vi nämner våldet bland romerna vid namn.” (s. 134) I en bilaga till mejlet skickade prästen en lista enligt vilken över 30 ungrare mördats av romer mellan 2006 och 2009, inte sällan på ett bestialiskt sätt. Eftersom listan dök upp på nätet på sajter som drevs av personer som stod nära partiet Jobbik, undrade Bauerdick om det inte kunde röra sig om hatpropaganda. Men listan lämnade honom ingen ro. Stämde den med verkligheten? Bauerdick bestämde sig för att uppsöka Szilvester Póczik vid Nationella institutet för kriminologi i Budapest, en man som liknat problemen mellan romer och radikaliserade ungrare vid ett brinnande hus och som beskrivit landets misslyckande på det sociala området efter kommunismens fall som totalt. ”De där listorna känner jag till”, sade Póczik när de träffades. ”Och? Stämmer de?” ville Bauerdick veta. – ”Ja. Och de skulle kunna göras hur långa som helst.” (s. 139)

2.8 ”Kapitel 7: Politikens misslyckande”

Med Szilvester Póczik, som arbetar på Nationella institutet för kriminologi i Budapest, förde Bauerdick långa samtal. Póczik berättade att våldsbrott begångna av romer inte sällan är mycket brutala: ”Jag vill inte påstå att dessa fenomen inte skulle förekomma

bland andra grupper av gärningsmän. Men definitivt inte i den omfattningen.” (s. 145)

Ett exempel är den lynchning som en ungersk icke-rom utsattes för i byn Olaszliszka. När han i sin bil passerade genom den romska bosättningen råkade han köra på en romsk flicka. Han steg ur bilen för att se vad som hänt med henne. Snart var ett antal av bosättningens invånare på plats. De gav sig på mannen och misshandlade honom så svårt att han dog. Flickan var inte allvarligt skadad utan repade sig.

Hur ska sådana händelser förklaras? Bauerdick menar att fröet såddes under de postkommunistiska åren, frukterna skördar man nu. Ekonomisk utestängning och social missaktning har resulterat i raseri. Under en period av tre månader före mordbranden och mordet i Tatárszentgyörgy (se **2.6** ovan) dödades minst åtta eller nio icke-romska ungrare av romer, mestadels unga sådana. Utom i ett eller två fall var offren äldre personer, de flesta åttio år eller äldre. Póczik gav följande lägesbeskrivning: varannan vuxen och tre av fyra ungdomsbrottslingar i ungerska fängelser är romer. En folkgrupp som utgör åtta procent av landets befolkning.

Den verkligheten talas det inte mycket om i västliga medier, menar Bauerdick.

Attila Lakatos är vojvod – lokal romsk ledare – i distriktet Borsod-Abaúj-Zemplén i nordöstra Ungern. Som ledare åtnjuter han respekt bland de lokala romerna. Lakatos har uttalat sig kritiskt om den egna folkgruppen. Hans budskap till romerna är att sluta söka orsakerna till sin belägenhet hos den icke-romska majoriteten, och i stället söka dem hos sig själva. Om brottsligheten sade Lakatos: "[...] problemet är att vi zigenare inte gör något för att bekämpa brottsligheten. Jag har varit i byar där icke-zigenarna bara kunde besöka kyrkan om mannen gick på morgonen och kvinnan på eftermiddagen. För om de lämnar huset samtidigt blir de bestulna... Mot detta måste vi äntligen göra något. Låt våra tio- och tolvåriga barn besöka ungdomsfängelserna. De ska se hur livet är där..." (s. 152)

Bauerdick skriver: "På många håll är samlevnaden mellan ungrare och romer utsatt för extrema påfrestningar. Framför allt i de norra och östra delarna av landet har stölderna av livsmedel fått katastrofala följder. I oräkneliga byar har den lantliga livskulturen förstörts, i synnerhet på platser där de fattigaste ungrarna, de som tjänar lite, de arbetslösa, änkorna och pensionärerna traditionellt har levt på sina små trädgårdar. Förhållandet mellan de två folken har inte alltid varit så förstört. Ingen i Ungern känner till detta lika väl som Sandor Györi-Nagy. Han hade studerat samlevnaden mellan

ungrare och zigenare i en långtidsstudie och av den anledningen bott fem år i byn Kálló." (s. 154)

Bauerdick beskriver Györi-Nagy som en av de vetgirigaste, klokaste och mest medkännande personer han någonsin mött. Fram till 2005 var han professor i kulturekologi och miljökommunikation vid universitetet i Gödöllő.

"Konfrontationism" är Györi-Nagys beteckning på den företeelse som orsakat problemen i Kálló och flera andra byar. Han förklarar begreppet: I stället för att försöka övervinna klyftan mellan romer och icke-romer i byarna så har politiken givit upphov till konflikter och främjat motsättningarna. Två huvudkrafter i det politiska livet är skyldiga till denna situation: å ena sidan de vänsterliberala ideologerna och å den andra de högerpopulistiska hetsarna. Var och en av dem framställer sig som det bästa alternativet. Högerpopulisterna talar om ordning, folket och fosterlandet medan vänsterliberalerna framställer sig som garantier för abstrakta mänskliga rättigheter: "Zigenarna missbrukades av båda lägren. De dög som insats i politiska maktkamper. Den riktiga lösningen på problemet, med krav på dem att vara delaktiga, var ingen intresserad av." (s. 162)

Under kommunisttiden var relationerna mellan romer och icke-romer ingalunda innerliga men det var i alla fall fråga om en fredlig

samexistens. Statens kontroll var hård. En paragraf i lagboken föreskrev att medborgare som uppvisade ”allmänfarlig arbetsskygghet” skulle tilldelas enkla arbeten. Man accepterade inte att romska barn uteblev från skolan. Så föll kommunismen. Fri marknad, effektivitet och vinst blev den nya tidens melodi. De första som fick gå när företagen måste avskeda var romerna. Staten hade inte heller råd att hålla sig med lika många poliser som tidigare; statens kontroll över medborgarna minskade. En praxis att smärre brott, där skadan understeg 80 euro, inte skulle beivras infördes. Det sågs som en liberal och god praxis. Resultatet för romernas del var att de störtade ner i en avgrund – tidigare hade de varit fattiga, nu kom de att leva under eländiga förhållanden. Och i fallet drog de med sig bykulturen.

I byn Kálló regerade fruktan. Ett antal romer i byn – inte alla – stod för ett stort antal stölder. Den hårda kärnan omfattade dryga dussinet personer. Någon hade förlorat sin gris, någon sin ko, källare plundrades.

Det första steget mot den utvecklingen togs på sjuttioalet då romer som levde intill soptippen flyttades in till byns centrum, till de bondgårdar som stod tomma sedan deras ägare i samband med kollektiviseringen av jordbruket tvingats att flytta någon annanstans. Husen och de prydliga trädgårdarna med sina frukt- och

grönsaksodlingar förslummades. Györi-Nagy: ”Zigenarna är inga bönder, därför får man inte heller lasta dem för att husen och trädgårdarna vansköttes.” (s. 156)

Fram till för några år sedan förekom det dock odling i trädgårdarna, men inte nu längre. Det är meningslöst eftersom allt stjäls. ”Det är resultatet av den ungerska konfrontationismen”, sade Györi-Nagy. ”Där orätt av politiska skäl inte längre är orätt förstörs människors känsla för rättvisa. Så uppstår hatiska förhållanden.” (s. 158) Tio år tidigare rådde ännu ingen sådan tvedräkt mellan romer och icke-romer i Kálló, menade byinvånarna som Bauerdick mötte. Den utvecklades först i och med socialisternas och liberalernas makttillträde. Konsekvensen blev ödesdiger: staten lät de småkriminella hållas och beskyddade inte sina invånare; de skötsamma romerna buntades ihop med de oärliga.

2.9 ”Kapitel åtta: Plädering för ett hedervärt begrepp”

Kapitlet bjuder på flera exempel på bittra strider om huruvida det är lämpligt att använda ordet *zigenare* eller inte.

På sajten *Kinderinsel*, en uppslagsbok som drivs av den bayerska radion, står under ”zigenare”: ”Det viktigaste först: zigenare är ett skällsord! Sinti och roma heter detta folk i verkligheten.” (s. 175)

Historikern Eberhard Jäckel: ”När zigenarna förföljdes var det ingen – förutom när det i akterna talades om enskilda stammar – som kallade dem sinti och roma. Detta är en terminologi som började spridas först 1982 genom Centralrådet [för tyska sinti och roma]. Begreppet ’zigenare’ är flera hundra år gammalt och ingalunda pejorativt. Judarna har inte heller börjat kalla sig något annat på grund av att de kallades så av antisemiter.” (s. 182)

Enligt Bauerdick har ordföranden för Centralrådet för tyska sinti och roma, Romani Rose, i intervjuer upprepade gånger sagt att sinti och roma aldrig kallat sig ”zigenare”. Bauerdick ger dock flera exempel på motsatsen. Inte minst kan man se ordet på gravstenar. Natascha Winter, violinisten Titi Winterstein, Markus Reinhardt, Rudi Rumstajn, Philomena Franz och Lolo Reinhardt är sådana som bejakat ordet ”zigenare”. Tilläggas kan att ingen av de yrkesverksamma medarbetarna på Centralrådet för tyska sinti och roma själv tillhör dessa folkgrupper.

Erwin Winterstein, en sinto från Würzburg, har skrivit: ”Redan påståendet att man inte längre får använda ordet zigenare eftersom det diskriminerar oss är en ren saga. Helt enkelt uppfunnen. Varför bildade människor låter sig luras av den kan vi bara tolka som så att ingen verkligen intresserar sig för oss.” (s. 186)

Bauerdick tänker i samma banor: Han har inte mycket till övers för organisationer som ”Samfundet för antiziganismforskning” i Marburg som uttryckt sin uppgift på följande sätt: ”[Samfundet] gör inte sinti och roma till ett forskningsobjekt utan tar sig an majoritetsbefolkningens aversion som lett till förföljelse och förintelse av denna minoritet.” (s. 173) Samfundet producerar en mängd skrifter, noterar Bauerdick och fortsätter: ”under 22 år har jag i långt mer än hundra europeiska romabosättningar ännu aldrig mött någon antiziganismforskare. Eller ens hört talas om någon som varit där.” (s. 174)

Beteckningen ”sinti och roma” har vunnit insteg i det tyska språkbruket. Okunskapen gör sig emellanåt påmind. De prostituerade zigeniska kvinnorna från bland annat Plovdiv som uppehöll sig i Dortmund kallades i *Süddeutsche Zeitung* för ”turkisktalande roma och sinti”. Felaktigt eftersom *sinti* betecknar västeuropeiska zigenare (*roma* betecknar sydeuropeiska zigenare).

Herta Müller, nobelpristagare i litteratur, får sista ordet: ”Jag åkte till Rumänien med ordet roma, använde det till en början i samtal och stötte överallt på oförståelse. Ordet är skenheligt, sade man till mig, vi är zigenare, och ordet är bra om man behandlar oss väl.” (s. 167)

2.10 ”Kapitel 10: Europa utan gränser”

I detta kapitel berättar Bauerdick om de sju hundra registrerade prostituerade romska kvinnor från Rumänien och Bulgarien som år 2010 befann sig i Dortmund. Han reser dit och pratar med några av dem. Det är ett djupt tragiskt kapitel. Tyska skitstövlar till män, och kopplare och hallickar som gör stora pengar. Bauerdick betonar att dessa resor till Tyskland aldrig skulle ha ägt rum om det inte vore för männen: organisatörerna av verksamheten och kunderna. En zigenskvinnas kvinna från till exempel Stolipinovo, den romska bosättningen i Plovdiv, skulle aldrig på egen hand komma på tanken att prostituera sig i Tyskland. Ämnet är naturligtvis ytterst angeläget men så tragiskt att jag inte riktigt orkar med det.

2.11 ”Kapitel 11: Antiziganism överallt”

Kapitlet ger många exempel på utdrag ur skrifter författade av antiziganismforskare. Bauerdicks ton är ganska polemisk; exempel på arbeten som funnit nåd inför hans ögon saknas.

Bauerdick citerar etnografen Rüdiger Benninghaus som liknar antiziganismforskningen vid ett bökande i jorden efter tryffelsvamp.

Några exempel:

Exempel 1: Sången ”Wo sind die Zigeuner geblieben?” (Vart har zigenarna tagit vägen?) sjöngs av Angela Wiedl. När sången hamnade under Christina Kalkuhls lupp blev domen hård: ”rasism i dess renaste form”. [5] (s. 239) På sin höjd kitsch, menar Bauerdick.

Exempel 2: I tidskriften *National Geographic* publicerades under rubriken ”Romer – de utanförstående” ett reportage om ett folk som ”överallt på jorden kämpar för sina rättigheter och sin kulturs fortlevnad”. Reportaget illustrerades av bilder tagna av den polske fotografen Tomasz Tomaszewski, en yrkesman som Bauerdick hyser respekt för.

Sociologen Ines Busch var av en annan uppfattning. I sin studie ”Spektaklet ’zigenare’ – visuell representation och antiziganism” avslöjar hon reportagets bildspråk som ”hegemonistisk reproduktionsregim”. [6] (s. 244) Hon noterar att endast två av 23 fotografier visar en ensam person, på resten av bilderna förekommer minst två personer. Busch kommer fram till att *National Geographic* utplånar ”den fotograferade individen till förmån för gruppen”. Tomaszewski tillskrivs ”paternalistiska intentioner” samt en ”reduktionistisk och viktimiterande blick”. Busch kritiserar en bild av en rumänsk zigenarfamilj på en hästskjuts. Bilden domineras av en romsk kvinna till vänster. Reportagets bildtext talar om att kvinnan heter Vilma Michai och att hennes familj får sin utkomst

genom att plocka svamp. På bilden syns mannen och barnen i bakgrunden. Kvinnan öppnar en ölflaska med tänderna. Därigenom framkallar bilden, enligt Busch, ”en konnotation, som entydigt har en utestängande karaktär i den borgerligt-patriarkala värld dit National Geographics läsekrets [i original skrivet på ”feministiskt” sätt: ”Leser_innenschaft”] hör, eftersom den avvisar klara rollmönster och könsstereotyper och visar hotande tvetydigheter.” (s. 245)

Exempel 3: I en studie med titeln ”Europeisk antiziganism i ett ’National Geographic’-reportage” [7] skriver Tina Jung att reportaget sprider en inbjudan till folkmord. Reportaget är skrivet av Peter Godwin. Hans far – en polsk jude – flydde till England före andra världskrigets utbrott; sin familj återsåg han aldrig: modern och systemen deporterades till Treblinka.

Reportaget handlar om byn Jakubovany i Slovakien. En kvinna i byn ondgör sig över romerna som stjal allt de kan komma över. Hon anser att alla zigenare borde skickas till Afrika. Godwin låter inte kvinnans ilska passera okommenterad. Han påpekar att hon inte gjorde någon hemlighet av sitt hat. Men det nämner inte Tina Jung i sin studie. Genom att återge kvinnans ord har *National Geographic* låtit trycka och sprida ”offerter på folkmord av sinti och roma.” (s. 246)

Exempel 4: Wilhelm Solms hittar antiziganism hos tyskspråkiga författare som Bergengruen, Fontane, Hauptmann, Hesse, Schnurre, den rumänsk-tyske Richard Wagner, Walser och Goethe [8].

Bauerdick sammanfattar: ”I antiziganisternas studier finns tusentals belegg för öppen och dold rasism, men inte en enda mening av vilken det framgår att de uppskattar zigenarna.” (s. 256) ”I deras antirasistiska inbilskhet märker de inte att de inte unnar zigenarna en egen identitet, inte ens en skuggsida. De frånsäger zigenarna det som varje människa i världen bär på: en ljus och en mörk sida. Därför blir deras zigenare, som omges av citationstecken, grå. De har ingen själ.” (s. 257)

2.12 ”Kapitel 12: Från Blaj till Lourdes”

I detta kapitel berättas det om mekanismerna bakom rumänska romers tiggeri i Frankrike. Först avlägger dock Bauerdick ett besök hos romernas kung, Florin Cioabă, i Sibiu. Han ärvde tronen efter fadern, Ioan Cioabă, som dog 1997. År 1992, inför sin kröning, lät Ioan tillverka en tung guld krona med ädelstenar. Kung Florin bodde i ett rätt oansenligt hus i Sibiu. Han tog emot i en sal i detta hus, sittande i en tronfåtölj. I taket hängde kristallkronor och fåtöljen flankerades av två flaggor, den rumänska och den internationella

romska. På gården stod en mycket dyr limousin, av märket Maybach.

Inte heller de smaklösa, kitschiga små palats, byggda av förmögna romer, som man kan stöta på i orter som Sintesti, Huedin, Hunedoara eller Buzescu vittnar om någon utvecklad social ansvarskänsla. I dessa palats står ofta hela våningar tomma, många gånger är palatsen inte färdigbyggda. Vitsen med dem är att visa för andra att man lyckats.

I det transsylvanska Sibiu mötte Bauerdick alltså en romsk kung: I Blaj, en annan transsylvansk stad, mötte han en gammal bekant, Lucian Mosneag, präst i den grekisk-katolska kyrkan. Mosneags kyrka ligger mitt i stadsdelen Plopilior som befolkas av romer. Bauerdick beskriver honom som en man som älskar zigenarna. Kyrkan ligger där de två halvorna av Plopilior möts: till höger bor de fattiga, till vänster de rikare. Det finns också en gråzon mellan de båda områdena; här lever romer som klarar sig någorlunda i den dagliga kampen för överlevnad.

I den fattiga delen av Plopilior sitter människor sysslolösa framför sina lerhus. I den rikare delen byggs det. Här finns prydliga hus. Män putsar sina bilar som de köpt begagnade. Endast få av dem har ett riktigt arbete, i stället lever de på tiggeri. Familjerna här föredrar södra Frankrike. Lucian Mosneag: ”Några här blir som små

kungar, med hjälp av de euro de tigger ihop framför kyrkor och på järnvägsstationer.” Men för många familjer räcker inte pengarna så långt – de kan till exempel skaffa sig ett kylskåp. Familjen Szekely – Stefan och Ancuta och tre barn – tillhör den senare gruppen. När Bauerdick besökte dem var det december. Stefan sade: ”Till slutet av februari stannar vi hemma. Nu är det för kallt att tigga i Frankrike.” (s. 265)

Sedan 2007 åker familjen tillsammans med några släktingar till den sydfranska kusten och Nice tre till fyra gånger om året. ”Vi bor utanför staden, på ett industriområde. I ett varulager som står tomt har vi, under en trappa, inrättat en sovplats med madrasser, yllefiltar och pappkartonger.” (s. 265)

Medan kvinnorna tiggde i centrum tog Stefan hand om barnen. ”Eftersom vi är bättre på det än männen. Folk har mer medlidande med kvinnor”, sade Ancuta. (s. 265-266) Bäst är att tigga på söndagarna, framför kyrkportarna.

Förfallet och vanskötseln i den fattigare delen av Plopilior beskriver Bauerdick som deprimerande. Mosneag hade placerat en sopcontainer utanför kyrkan. Men containern förblev tom, soporna slängdes runt den. Folk föreföll inte störas av det.

Familjen Szekely betalade ett pris för resorna till Frankrike: barnens skolgång blev starkt lidande.

Bland tiggarna utgör familjen Szekely snarare ett undantag. De reser på egen hand och är inte i händerna på romska klanbossar. Inkomsterna behåller de själva. Familjen åker med reguljära bussbolag och står själv för alla kostnaderna i samband med resan. Under helt andra villkor reser de som är i klorna på romska ockrare.

I Tjeckien, Slovakien, Ungern och Rumänien utgör ockrarna inom den egna romska gruppen ett stort problem. Fattiga romer som aldrig kan få lån i en bank utnyttjas hänsynslöst. Förutom genom skyhöga räntor tjänar ockrarna pengar genom att sälja livsmedel, byggnadsmaterial och resebiljetter på krita. Den som tar lån hos ockrarna måste ofta bege sig till Västeuropa för att tigga, och alla inkomster tas om hand av ockraren.

År 2010 raggade ”researrangörer” hugade resenärer i de fattigaste romska bosättningarna runt Sibiu. Arbeten i Västeuropa utlovades mot en kostnad av 100 euro. En kvinna i byn Roşia nappade. Hon fick ihop pengarna och betalade. Därefter dök researrangören aldrig mer upp. Men rättssystemet? Varför sätts inte ockrarna dit? Varför anmäls de inte? Eftersom romernas tilltro till statliga myndigheter är mycket låg; eftersom ingen rumänsk polismyndighet skulle jaga dessa brottslingar; eftersom ingen domstol skulle döma dem.

I byn Cetatea de Baltă (tyska: Kokelburg) nordost om Blaj mötte Bauerdick romer som var villiga att berätta vad de varit med om. På ett villkor: att han inte nämnde dem vid namn.

I närheten av Cetatea de Baltă ligger vinodlingarna i Jidvei, där 1500 personer arbetar, däribland några romer. ”Men de kommer inte härifrån”, säger Mailat Cornel som under några år representerat romerna i kommunhuset. Varför? undrar Bauerdick. Cornel: ”Åttio procent av männen tillbringar större delen av året i Frankrike, inte här.” (s. 271)

Cetatea de Baltă har 2300 invånare, 600 av dem är romer. Hälften av dem lever i den övre delen av byn, halvt om halvt integrerade. Den andra hälften är bosatt i den nedre delen av byn, vid floden, i eländiga bostäder.

Vid sitt besök i byn fick Bauerdick se tre minibussar. Förarna raggade Frankrike-resenärer. 80 euro kostade resan dit. Även den som inte hade några pengar var välkommen, men den personen skulle bli skyldig 150 euro – en skuld som, sades det, skulle kunna betalas med hjälp av inkomsterna från resan.

Cornel berättade att det i byn fanns fyra ”tiggarebossar” som uppnått ett betydande välstånd genom verksamheten.

I den nedre delen av byn såg han mest kvinnor och barn, männen var i Frankrike. När de kom tillbaka efter två-tre månader hade de

med sig 600-800 euro. Efter att ha tillbringat några veckor hemma, begav de sig åter till Frankrike.

Elvira Tudors två äldsta söner hade i september givit sig av till Frankrike för att tigga. Tre och en halv månad hade gått sedan dess, och under den tiden hade Elvia inte hört av dem. Sönerna tiggde för att göra en beryktad romsk ockrare i byn ännu rikare. Han hade börjat med att köpa kalvar som han gödde och därefter sålde billigt på kredit – mot hög ränta. Under ett halvår hade Elvira köpt livsmedel på kredit för 100 lei (23 euro) i månaden. De som tog mannens tjänster i anspråk var snart invecklade i en härva av skulder och beroende – en ond cirkel. Då presenterade mannen lösningen: åk till Västeuropa och tigg ihop pengarna! Varje månad fick Elvira 80 euro av den rumänska staten för att hon skötte sin utvecklingsstörda dotter. Cornel visste att dessa pengar hamnade i ockrarens ficka.

Byinvånare berättade att maskerade anti-maffiapoliser dök upp i byn en eller två gånger om året. Tungt beväpnade sökte de igenom ”tiggاربosarnas” hus varefter de försvann. Därefter fortsatte allt som vanligt.

När Bauerdick besöker sina vänner Stelian och Ionina Coseriar i Blaj (se 2.3 ovan), visar det sig att Ionina har ändrat åsikt om tiggarrasorna, eller snarare tvingats till det. Stelians pension är liten

och hans mediciner slukar en stor del av den. Tillsammans med släktingar hade även hon rest till Frankrike för att tigga.

I Blaj träffar Bauerdick den lokale föreståndaren för den katolska hjälporganisationen Caritas, Claudiu Nicusan, som såg tiggeriet som oacceptabelt. Någon moralisk och ekonomisk reformering i Rumänien har knappt ägt rum sedan kommunismens fall, menade han. På de centrala posterna i förvaltningen sitter fortfarande gamla kommunister och blockerar vägen för nytt folk.

På frågan varför romerna i Blaj väljer att resa till Frankrike och inte exempelvis till Tyskland svarade Nicusan: ”Fransmännen är mer godtrogna än tyskar och italienare. Naivare skulle jag säga.” Bauerdick: ”Naivare? Verkligen?” – ”Ja, verkligen. Du måste bara få fransmännen att tro att din frihet är hotad av rumänska rasister, så går de ut på gatan för dig. Här i Blaj har franska hjälporganisationer nyligen åter betalat ordentligt med läropengar. De trodde, trots våra varningar, att det var en bra idé att ge människorna ett direkt ekonomiskt stöd när de byggde bostäder åt sig. Men de tog bara emot pengarna och lånade ut dem mot höga räntor.” (s. 278)

Maj månad är pilgrimssäsong i den sydfranska staden Lourdes. Sjuka människor kommer hit i stora skaror i hopp om att bli botade. Det hela började med att den lungsiktiga mjölnardottern Bernadette

Soubirous i uppenbarelsen fick se Maria, Guds moder. Det skedde i en grotta nära Lourdes. I grottan finns en källa, vars vatten hädanefter ansetts ha en helande verkan.

I maj 2011 besökte Bauerdick staden. Under sin promenad till källan såg han mer än 40 rumänska romer.

I lokalpressen skrev man om det faktum att så många tiggande romer sökte sig till staden. Polischefen och borgmästaren var oroad. Polischefen över att organiserade ligor dök upp; borgmästaren över att romerna inte sällan var påflugna och ockuperade det offentliga stadsrummet.

Bauerdick får syn på en rom från Blaj, en man som kallas Tarzan. Han är i Lourdes tillsammans med sin familj. Med olika tricks försöker han få Bauerdick att öppna plånboken. En morgon vill han att Bauerdick ska hjälpa honom med en tågbiljett; tåget ska avgå om en halvtimme. Vid middagstiden vill han ha 50 euro för en tågresor till Montpellier, och på kvällen rörde det sig om en biljett med nattåget eftersom han missat middagståget. Vid ett annat tillfälle får Bauerdick se hur en man bjuder Tarzans dotter på karameller, varpå denne med ett grepp öppnar flickans mun. Tanderna är förstörda av karies. Tarzan skäller: Hur kan man ge karameller till ett barn med sådana tänder. Så tigger han om pengar för att flickan ska få tandläkarvård.

Delphine Pereira, journalist på lokaltidningen *La Dépêche Hautes Pyrénées*, berättade för Bauerdick: ”Folk blir efterhand irriterade och arga.” Hon jämförde de rumänska romernas närvaro med de franska *gitans* som i augusti varje år vallfärdar hit: ”Gitans kommer hit som pilgrimer och vänner. Men inte de rumänska romerna. De utsätter sina barn för vanvård och tvingar dem att tigga, till och med på natten. Pengarna tar bossarna hand om. Naturligtvis är tiggeriet legalt, och ska också förbli det, men här är det en maffia som handlar med människor.” (s. 283)

2.13 ”Kapitel 14: Det förlorade paradiset”

Romerna lider brist på förebilder slår Bauerdick fast: positiva exempel på hur man kan leva, modeller för lyckade medelklassbiografier med vars hjälp barn och ungdomar skulle kunna orientera sig i vardagen. ”Det saknas lokala ledare vars blick sträcker sig bortom den egna familjeklanen; tålmodiga lärare som motiverar till lärande; affärsmän och hantverkare som skapar utbildningsplatser; för att inte tala om akademiker som genom sitt vetande har vunnit samhällets erkännande. Det är inte så att sådana människor inte finns, men deras antal är för litet för att deras inflytande ska vara av vikt.” (s. 315)

”När etablerade zigenare lösgör sig från sina rötter är det ofta inte frågan om någon socialdarwinistisk egoism utan om en överlevnadsstrategi, en skyddsåtgärd mot familjens lagar och blodsbandets bojar. Ingen annan bild illustrerar detta förhållande tydligare än den med kräftorna i hinken. Den amerikanska författaren Isabel Fonseca återger den i sin bok *Begrav mig stående. Zigenarna och deras resa.*” (s. 316-317) Bilden härrör från Ian Hancock, en av de främsta vetenskapsmännen bland romerna. Han ser principen ”hamishagos” (’störa, blanda sig i något’) som romernas egen folksjukdom. ”Av någon anledning medför den att vi vill hindra våra egna som lyckas i stället för att hjälpa dem. Likt kräftor i en hink. När en försöker klättra ut, klamrar de andra sig fast vid honom och drar ner honom igen.” (s. 317)

Bauerdick berättar om skolorna i staden Blaj. I den statliga grundskolan i stadsdelen Plopilior, ett stenkast från Lucian Mosneags kyrka, försökte man övervinna barriärerna mellan romer och icke-romer och undervisa dem gemensamt. Men projektet misslyckades eftersom de icke-romska föräldrarna började ta sina barn ur skolan. I dag är skolans 250 elever romer.

Angela Mosneag, Lucians hustru, arbetade över tio år på skolan innan hon gav upp och bytte till den som drivs av den katolska hjälporganisationen Caritas. Om den statliga skolan i stadsdelen

Plopilior säger hon: ”Man måste förstå föräldrarna [som tog sina barn ur skolan]. Till en början var det många som verkligen ansträngde sig och som hade sociala ambitioner. Men deras barn blev jämt sjuka. Ständigt kom de hem med löss och skabb. Vem vill skicka sitt barn till en skola där toaletterna ständigt demoleras? Dessutom var nivån på undervisningen så låg att skolans rykte hela tiden försämrades.” (s. 317)

Om sitt arbete på Caritas-skolan, där hon återfått lusten att vara lärare, säger Angela Mosneag: ”När vi här i klasserna tar emot några romska barn, kan vi ägna oss intensivt åt dem, och de blommar upp. Något annat sätt att åstadkomma integration finns inte. För barnen vill gärna lära sig. De suger åt sig all kunskap som om de undanhållits näring i flera år.” (s. 318)

Den i Budapest verksamme kriminologen och sociologen Szilvester Póczik berättade för Bauerdick om inrättandet av särskilda romska klasser i Ungern. Att den segregerade undervisningen kom till stånd berodde delvis på den uppfattning om romska barn som rådde under en tid, nämligen att omkring 20 procent av dem var efterblivna. Póczik framhöll att det var svårt att avgöra om en romsk elevs svårigheter i den vanliga skolan berodde på ett mentalt handikapp eller bristande social förmåga. Det fick till följd att även intelligenta romska barn sattes i särskilda skolor. En bristande

omsorg från föräldrarnas sida ledde till att barnen inte var skolmogna. ”I stället för att kompensera för dessa brister, hamnade redan förstaklassarna i ett stelbent skolsystems kvarnar, ett skolsystem som utförde en utsortering som senare knappt gick att upphäva.” (s. 319) Póczik varnade dock för att betrakta skolsegregationen som enbart ett uttryck för rasism i samhället: barn som starkt försumrats av sina föräldrar, som aldrig hållit i en penna och som saknade grundläggande kommunikativ förmåga innebar ett mycket stort problem för pedagogerna. Som lösning valde man den som innebar minst motstånd. Zigenarbarnen placerades i särskolor. Och därmed, hävdade Póczik, var deras samhällsliga karriär i praktiken redan avslutad i och med inskolningen.

I Blaj driver Caritas kampanjen ”Ett renare liv” för att förbättra de romska barnens möjligheter i livet. Många barn har liten erfarenhet av tvål och tandborste. Kampanjen syftar till att lära barnen aktsamhet och hygien för att på så sätt stärka människornas värdighet.

Caritas har öppnat ”klädkammare” dit romska behövande kunnat vända sig. Många har fått hjälp men samtidigt har man bidragit till att främja ett oönskat beteende. När plagget blivit smutsigt eller trasigt har ägaren bränt upp det eller kastat bort det varpå han eller

hon ånyo uppsökt klädkammaren. ”Den cirkeln måste vi bryta”, säger Caritas-direktören Nicolae Anuşcă.

Förhoppningarna att uppnå framgångar på kort sikt har Lucian Mosneag, den grekisk-katolske prästen, givit på båten. Det är inte fråga om år innan alla romer skickar sina barn till skolan utan om årtionden.

För att främja känslan för gemenskap och viljan att ta ansvar planerar Lucian byggandet av ett församlingshus i direkt anslutning till kyrkan. När Bauerdick besöker Plopilior har bygget redan påbörjats. Här ska det bli musik, folkdansuppvisningar, skol- och läxhjälp, tvättmaskiner och duschar...

I den romska stadsdelen Barbu Liautiarul i Blaj har Lucians arbete burit frukt. Gatorna är rena från sopor. Ett problem är arbetslösheten, men halvdussinet företag i byggbranschen finns på plats i Blaj. Nittio procent av de anställda är romer. Det ser man som ett tecken på att diskrimineringsfronten inte går mellan romer och rumäner utan mellan dem som söker och finner ett arbete och dem som överhuvudtaget inte tar sig samman.

Även i denna verksamhet är Lucian Mosneag delaktig. Han vände sig till den tyska firman Bosch-Rexroth som har en filial i utkanten av Blaj. Firman var villig att avskilja ett litet verksamhetsområde.

Lucian hyrde så en hall där nu några romer arbetar med att förpacka gångjärn, kullager och monteringsanvisningar.

Lucian Mosneag: ”Folk vill arbeta, för sig och sina barns framtid. De vill vara rumänska medborgare som andra.” (s. 321)

Åter till skolvärlden. I den transsylvanska byn Roşia (tyska: Rothberg), som bär omisskännliga spår av ett siebenbürgen-sachsiskt förflutet (numera lever här endast en handfull sachsare), finns en waldorfskola som arbetar med romska barn. För att undervisa här krävs hängivenhet, än mer tålamod och mycket starka nerver. När Bauerdick besöker klass fyra är ljudnivån mycket hög i klassrummet. Åtta barn var närvarande, nästan lika många var frånvarande; de var antingen förkylda eller i skogen med sina fäder för att samla ved inför vintern. Någon koncentrerad arbetsro rådde inte i klassrummet, men efterhand lugnade sig barnen och ägnade sig åt skolarbetet. Två eldsjälur ska nämnas: en lärare från Tyskland som kom hit i mitten av nittiotalet. Efter att ha övervunnit den första chocken, stannade hon; hon såg arbetet här som ett kall. Den andra personen är byns åldrade protestantiske präst, sachsaren Eginald Schlattner. Sedan årtionden tillbaka betraktar byns romer honom som sin skyddspatron. På söndagarna predikar Schlattner för en nästintill tom kyrka. Han har även skrivit romaner som utgår från

den sachsiska minoritetens liv i Transsylvanien. Böckerna har givits ut i Tyskland av Deutscher Taschenbuch-Verlag.

Att få de romska föräldrarna att skicka sina barn till skolan har varit en tuff match. Inte sällan uppfattar romska fäder skolan som ett hot; de fruktar att barnen, genom sina förvärvade kunskaper, ska få ett övertag över dem.

Skolan i Roşia erbjöd inte bara kunskaper utan också en fristad från den misshandel som barnen inte sällan utsätts för av sina föräldrar. Fadern till ett av barnen fick motsvarande 50 euro i månaden i utbyte mot att han lät sin dotter gå i skolan.

Şcoală Waldorf i Roşia hade som mål att få de 85 eleverna att gå ut årskurs åtta. Åtta års skolgång är nämligen en förutsättning för att få påbörja en yrkesutbildning i Rumänien. Och nyligen infördes samma krav för att få ta körkort; åtgärden var tänkt att sporra romska elever till att gå ut årskurs åtta.

Bauerdick: ”Alla pedagoger som jag någonsin kommit i kontakt med utpekade, utan undantag, två orsaker till den misär som råder på utbildningsområdet. För det första samhällets fördömande och likgiltighet gentemot romerna. För det andra bristen på egna initiativ från romerna själva. I egenskap av utstötta var romerna bildningspolitiska offer, men genom den höga andelen skolvägrare var de också gärningsmän med eget ansvar.” (s. 328)

2.14 Avslutning

I inledningen till denna sammanställning berättade jag om mina förhoppningar på Bauerdicks bok. Kanske skulle den rymma svaret på frågorna: ”Varför lever så många romer i slum? Varför är misären och nöden så djup och så utbredd?” Hur blev det, fick jag något svar? Ja, delvis, men frågorna är nog ändå till största delen obesvarade. Trots detta blev jag inte besviken på boken. Den kändes uppfriskande eftersom den låter läsaren ana att orsakerna till den nöd och det elände som råder på många håll i Östeuropa är komplexa. Bauerdick vågar komma människorna och verkligheten nära, vilket jag som läsare är tacksam för. Boken kan i mångt och mycket beskrivas som en rad längre reportage. Ordet ”reportage” betyder ”återbärande”. Bauerdick har burit tillbaka, och jag har tacksamt tagit emot. För den som sett romsk slum blir *själva verkligheten* viktig – man ser sig om efter en brandsläckare men också efter böcker, berättelser, artiklar som ger svar på frågorna: *Varför? Vad göra för att vända utvecklingen?* Antiziganism och diskriminering från majoritetsbefolkningarnas sida förekommer, men när dessa missförhållanden anges som den enda förklaringen på problemen blir jag upprörd. Som om romerna själva inte spelade någon roll: deras traditioner, nedärvda tankesätt, normer. Ibland krockar dessa

med majoritetssamhällets. För att tala om det krävs kunskap och mod, för det är ett känsligt ämne. Men först och främst behövs kunskap; när den väl är på plats infinner sig säkert också modet.

För den som sett romsk slum blir *själva verkligheten* viktig – förhärskande idéer om verkligheten får träda tillbaka. En passage i Karl-Markus Gauss’ bok *Hundätarna i Svinia – en resa till romerna i Slovakien* illustrerar väl det påståendet:

”När jag där hemma [i Österrike] läste att 95 procent av slovakerna inte vill ha romer som grannar, rubricerade jag det för mig själv som rasism. Samtidigt önskade jag att yuppien mitt emot äntligen inte längre skulle ha råd att betala hyran till sin lyxvåning och blev tvungen att flytta, fastän besväret jag hade med honom mer var ett ideologiskt än ett reellt besvär. När jag var i Slovakien lärde jag mig att fullt ut förstå att ingen helst vill leva i närheten av en romabosättning. Men samtidigt hade jag ingen annanstans upplevt nödvändigheten av att också lära sig acceptera andra livsformer än de egna så dramatiskt som här.” [9]

Nästa bok på min romska läslista blir *Begrav mig stående. Zigenarna och deras resa* av Isabel Fonseca.

NOTER

[1] En närmare presentation av stiftelsen finns i artikeln ”Från Mecklenburg-Vorpommern till Transsylvanien - en resa i solidaritetens tecken (2011; KORT VERSION)” på www.kulturiost.se: <http://kulturiost.se/transsylvanien-en-tysk-rum-nsk-resa-2011-0>.

[2] *Siebenbürgen-sachsare* kallas den tyska minoritet som bott i Transsylvanien sedan 1100-talet då de inbjöds av den ungerske kungen Géza II. Han ville dra nytta av tyskarnas yrkeskunskaper och även ha hjälp att skydda det ungerska rikets gränser mot främmande inkräktare. Den tyska invandringen fortsatte sedan under de närmaste århundradena. Tyskarna var framgångsrika inom handel och hantverk. Flera städer i Transsylvanien grundades av tyskar, bl a Sighișoara/Schässburg.

[3] På sin hemsida meddelar Verlag Friedrich Oetinger under rubriken ”Frekventa frågor” att orden ”neger” och ”zigenare” inte återfinns i de aktuella nya upplagorna av Astrid Lindgrens böcker. (s. 175-176 i Bauerdicks bok)

[4] End, Markus; Herold, Katrin; Robel, Yvonne (utg.): *Antiziganistische Zustände. Zur Kritik eines allgegenwärtigen Ressentiments*. Münster 2009

[5] Kalkuhl, Christina: ”Wo sind die Zigeuner geblieben? Ein Exempel zum Zigeunerkitsch” i: ZAG. Antirassistische Zeitschrift, Nr. 43, Berlin 2003

[6] Busch, Ines: ”Das Spektakel vom ’Zigeuner’. Visuelle Repräsentation und Antiziganismus” i: End, Markus mfl (se [4])

[7] Jung, Tina: ”Europäischer Antiziganismus am Beispiel einer ’National Geographic’-Reportage” i: Kalkuhl, Christina; Solms, Wilhelm (utg.): *Beiträge zur Antiziganismusforschung*. Bd. 2, *Antiziganismus heute*. Seeheim 2005, s. 141-145

[8] Solms, Wilhelm: ”Zigeunerbilder deutscher Dichter” i: Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg (utg.): ”Zwischen Romantisierung und Rassismus”. *Sinti und Roma – 600 Jahre in Deutschland*, Stuttgart 1998

[9] Gauss, Karl-Markus: *Hundätarna i Svinia – en resa till romerna i Slovakien*. Hässleholm 2009, s. 71-72

